

ЛИЧНОСТ, УНИВЕРСИТЕТ И СЕМИОТИЧЕН ПОДХОД

Един опит върху идеите на Пърс за човешката личност

Богдан Богданов

Както се разбира от заглавието, поставям във връзка личностното изграждане на учещите в една университетска институция и организацията на образованието в нея. Разсъжденията ми имат за изходна точка общото съгласие, че типът отношения между обучавани, обучители и администрация, както и образователната система в един университет, не са без последствие за формирането на личността на студентите. В границите на тази даденост се опитвам да развия конкретната тема какъв трябва да бъде един университет, за да допринесе за формирането на личности, пригодни за участие в съвременната бързо променяща се реалност. Убеден съм, че добрият начин да мислим и за първото, и за второто, е да ги поставим в отношение едно към друго. На свой ред и по двете теми - личност и университет, бихме мислили по-ефективно не поотделно, а като ги поставим в отношение и породим ситуация на възможен проект за постигане на нещо желано и в двете области.

На въпроса за отношението на личност и университет може да се отговори със следната проста типология - традиционният затворен елитарен университет от Хумболтов тип развива затворени атомарни личности, докато съвременният европейски университет, отворен и съществуващ в мрежа, способства за развитието на личности, пригодни за участие в съвременната бързо променяща се реалност. Като всички подобни парадигми за разбиране на някаква материя и тази двоична типология е нещо динамично, в което се смесват действителни и идеални положения от няколко вида. За да придадем работен характер на втория тип, би трябвало да разчленим в идеалната му страна възможното да се осъществи от пасива на определена ценностна представа с културен характер, чиято комуникативна функция да свързва споделящите я пречи за прерастването ѝ в проект.

Това налага да разчленим съставките на представения втори тип университет и да отделим консервативната културна представа от динамичната насока към постигането на цел. В хода на това отделяне ще се убедим, че реално съществуващите феномени университет и личност включват определени културни възгледи, които участват в историческото им ставане. Отгук сложността на тези феномени и необходимостта ефективно им разбиране да развие по-дълъг текст, в който да се приложи голям набор от термини. Именно поради това свързвам темата за отношението между университет и личност с въпроса за семиотичния подход. Той е естествена методика за разчленяване на представите, с които си служи едно разсъждение, от предмета, за познаването на който те се употребяват.

Семиотиката. Семиотическите подходи на Сосюр и Пърс.

Като всяка друга подобна цялост семиотиката е нещо потенциално. Съществуват различни семиотически подходи, събрани в ставащата цялост на семиотичния подход. И поотделно, и методът в единствено число са по-добри от

други методи, но не са обективни инструменти за свършване на работа. Семиотиката е скрито идеологически насочена, следва постулатите на определена парадигма за свят. Тя е зависима от същата голяма парадигма, в която се поместват феномените университет и личност. Става дума за небулозата от твърдения, наричана европейска култура.

Доколкото може да се представя, цялото на европейската култура представлява набор от отговори на въпросите какви са светът и човекът в него. Що се отнася до човека, европейската нагласа се върти около идеята, че той е затворен в себе си, сложен индивид, откъснат от другите индивиди. Иначе подвижен в реално и идеално положение, човекът е противопоставен на един свят за познаване и лично оправяне в него. Тази нагласа придобива когнитивен вариант в Декартовото противопоставяне на познаващ субект и познавани обекти. Празен и идеален, чиста гледна точка за разбиране, субектът един вид се пълни, като трупа знания за отделните неща в света. Образованието му е подготовка за предстоящо пълноценно справяне с отделното, другото и различното. От необразования човек образованият се отличава по различителната си способност и владеенето на по-сложни класификации, но иначе му прилича по това, че и неговото разбиране става чрез наслагване на схеми, на парадигми върху множествения, състоящ се от идентични на себе си отделни неща за познаване и придобиване.

Особено предимство между тези схеми има двоичната оценъчна класификация на противопоставени две положения. Тя е един вид компромис между представите за множествения дискретен и за цялостния континуален свят. Така или иначе, всяка култура развива начини за преход между двата варианта на свят. Европейската всекидневност обаче в по-висока степен от други културни среди е зависима от идеята за света като множествен. Оттук и привилегированата позиция на различаването. Основен белег за културност и образованост, то има и практическа реализация в това, че европейското пространство се разгръща в множество от вещи, уреди и живи посредници, както и в мрежа от диференцирани субекти.

Предложената скица е абстрактна. В нея е заличена преди всичко историческата перспектива. В исторически план европейското би трябвало да се окаже неидентично на себе си, някакво настояще би трябвало да се отличава от някакво минало. По-подробното изложение би ни изправило пред прояви на неидентична идентичност и в синхронен план. Особена проява на неидентичност в този план са различните регламенти на говорене и държане, поддържани от изкуството и науката. Те са различни и спрямо всекидневното поведение, но се различават и помежду си. Според предлаганата хипотеза науката следва европейската парадигма по-скоро в основната стихия на различаването, но като я измества и надхвърля. Всяка културна среда развива определена парадигма от разбирания за света, човешката среда и човека, но и маргинални системи за други нагласи. Това се отнася и за семиотичните подходи. Те следват стихията на различаването в европейската културна среда, но същевременно я надхвърлят, като я развиват до крайност.

От тази гледна точка можем да ги определим като подходи за дисциплиниране в различаванията, на които сме изложени в хода на един познавателен и

комуникативен акт. Основното различаване е на нещото, което наблюдаваме, от това, което служи за представянето му. Разграничаването на областта на знака от обозначаващото чрез него помага да се разбере, че обозначаващото може да е реален, но и идеален предмет, както и това, че идеалните предмети са смес от реално съществуващи и несъществуващи страни с различна отсенка. Следващото голямо различаване, към което насочва семиотиката, е вътре в знака - между външната и вътрешната му страна, между означаващото и означаваното. Различавания могат да се правят и в означаващото, но те са особено наложителни в означаваното, което смесва културно „предадени“ идеи с представи, произведени от индивидуалния интерпретатор.

Дисциплината на тези различавания придава на семиотиката статут на своеобразна етика на научния език. Семиотиката импулсира да се осъзнават възможните страни на един обсъждан предмет, той да се разглежда като сложен и ставащ в хода на някакво разбиране или дейност. Но този импулс не може да се удовлетвори чисто теоретично без една или друга доза от идеология. Тя се поражда от нерелективни гледни точки, като това, дали става дума за индивидуално познаване на нещо, за комуникация с друг, за двете едновременно, или и за практикуване в социална среда. Оттук и усложняването на категорията съществуващо. Съществуването на нещо е свързано с навик, че то съществува, но и с желание и проект да съществува. Съществуващото се познава, но и се прави. Познаването често е привидност, под която се крие правене. Както убеждава аналитичната философия, „е“ често представя някакво „трябва да бъде“. Към това се добавя сложното преплитане на индивидуални и общностни планове на разбиране и действие, както и още по-комплицираната сложност, че при фиксирането на определено проявление на съществуващото то не се мисли отделно, а винаги в знаково отношение с друго в конкретна ситуация на разбиране и правене.

При опитите да се разбере нещо идеологията се поражда както от някакво неразличаване, така и от прекалените различавания и сложни класификации, с които се занимава един абстрактен разбиращ субект в условна независима от практиката ситуация. Това е идеологическият момент в семиотиката от Сосюров тип. Като прави тънки различавания и класификации, тя се стреми да коригира европейското всекидневно мислене. Но го прави по парадоксален начин - противопоставя му се, като довежда до крайност характерното за него различаване. Именно поради това тя се старее да развие реч, идеално независима от всекидневното говорене. Тази независимост обаче остава утопична. Защото интендирани към едно или друго извън себе си, всички теоретизирания попадат в по-едри знакови ситуации. Като демонстрират един тип решаване на проблеми, те пораждат и ограничения, разбираеми само на фона на по-едрата ситуация, към която се отнасят.

Една от вътрешните причини за пораждане на идеология в семиотиката от Сосюров тип е наличието на нерелектирани основни идеи в нея. Една от тях е свързана със затворения в себе си човешки индивид. Оттук и последието, че идеалната му проява на субект в този тип изследвания е субектът на чистото разбиране. Това обяснява двата противоречиви етапа, през които преминават семиотичните подходи от Сосюров тип - първият - на задължаващата разбирането

на всички идеални субекти структура, и вторият - на идеята, че светът е набор от дискурси и режими на говорене. Първоначалната идея за празния разбиращ субект се сменя от идеята за „пълните“ оригинални, затворени в себе си субекти, произвеждащи различни субективни картини за свят. На тази основа става възможно по-адекватното разбиране на света посредством осъзнато съчетаване и допълване на повече режими за означаване. То бързо деградира до играта на безкраен набор от гледни точки, дала крайните си плодове в течението на постструктурализма. Оттук и основателният повик на Умберто Еко, че семиотиката трябва да се допълва от философия. Това е необходимо, защото семиотичната теория не е инструментално, а идеологически натоварено знание. Основните идеи за свят, човешка среда, общност и индивид, върху които не се рефлектира, се явяват в нея компенсаторно като един вид скрита идеология. Неугворената идея за човешка среда приема вид на скрита представа за среда механичен набор от идентични на себе си предмети, а неугворената идея за индивид действа като подмолна представа за идентичен на себе си субект, противопоставен на човешката общност и света. По този начин семиотичната теория следва основното правило на европейската наука, че ефективното теоретизиране по определени въпроси означава отказ от теоретизиране по други.

Това представяне на ситуацията на семиотиката в линията на Сосюр е преднамерено оценъчно. То няма друга валидност, освен че подчертава качествата на по-ранната семиотическа теория на Чарлз Пърс.

В контекста на темата за отношението на университет и личност поради разгърнатите си идеи за личност и свят семиотиката от Пърсов тип изглежда по-използваем инструмент за анализ. Още повече че за този тип семиотичен подход е важна не толкова системата за знаково подхождане към независимо какъв феномен, но разбирането на феномена като ситуация и на самото разбиране като знаков процес, от който биват засегнати и разбираният феномен, и разбиращият субект. Последствието е, че и двете страни стават неидентични на себе си. Така бива уважено и естеството на човешкото възприемане, изложено на смесване и затова боравещо със знаци, но и реалната интендираност на всичко в света към друго. Като настоява за процесността и свързаността на знаковите ситуации, семиотиката от Пърсов тип развива ценното различаване между частичен и пълен семиозис. Оттук и имплицитното изискване в хода на подобен семиозис да се обръща внимание не само на различаването на едно нещо, но и на интегрирането му в други цялости.

Идеите на Пърс за човешката личност и тяхното уточняване.

Изказаните по този начин семиотически възгледи на Пърс включват и по-късни развития, станали на основата на семиотиката в американската прагматическа философия. Това се отнася и до възгледите за човека, чиито основен постулат е, че човешката личност е общностно определена. Застъпван по подобен начин от всички прагматически философи след Пърс и Джеймс, този постулат е най-широко разгърнат в книгата на Джордж Мийд „Разум, аз и общество“. В определени пунктове обаче по-рано оформилите се възгледи на Пърс са по-модерни и по-близки до съвременното разбиране, че човешката личност не е затворена даденост, а нещо, което постоянно се прави.

Според Пърс човекът обитава двоен свят: вътрешен и външен, които прехождат един в друг. Бидейки като процедура на собственото си мислене сложно въплътен знак, процес на вътрешноличностна и междуличностна диалогична взаимовръзка, човешката личност е принципно неидентична на себе си, нещо отворено и трансцендиращо, процес, ставащо съществуване. В постоянно отношение с друго, личността има вътрешния вид на съотнасяне на едни към други страни на самата себе си. Многогласна и многоаспектна, в пълния си обем тя е нещо динамично и генеративно, пораждащо различни конкретни „аз“ на Аза. За нас в случая най-същественният пункт във възгледите на Пърс за човешката личност е твърдението, че външното отношение с другите има аналог във вътрешния свят на човека и че на свой ред и човешката общност може да се разбира като обтекаема по-малко компактна личност.

Пърсовите разсъждения, както и по-късните развития на темата, са насочени основно към един вид скрита критика на поддържаната в европейската културна среда опозиция на индивид и общество и на силната в края на XIX и началото на XX в. идея за затворения в себе си оригинален индивид. В този смисъл те са идеологически оцветени, смесват реален момент в човешката личност с желанието този момент да се изяви и да се наложи като представа. Тази неизбежна доза идеология се коригира лесно, ако възгледите на Пърс за човешката личност се изкажат на езика на Пърсовото прагматическо разбиране за истина. Тогава те придобиват следния по-теоретичен вид - човешката личност е сложна затворено-отворена даденост, насочвана от определени нагласи, които въздействат за това личността да се определя като предимно затворена или отворена. На тази основа идеята за затворената в себе си оригинална личност, експлоатирана от епохата на романтизма насам, може да се възприеме за „погрешна“ културна платформа, срещу която се възправя също „погрешимият“ комплекс от възгледи за човека, развиван от Пърс и американските прагматически философи. В него се третира не само реалната отвореност и комуникативност на човешкото същество, но и нещо възможно да се осъществи. Тази погрешимост има, така да се каже, проектна страна, която действително се осъществява във втората половина на XX в.

Както вече се подчерта, особена стойност за нашата тема има тезата на Пърс за аналогията на вътрешния субективен свят на човека и външния социален свят, за това, че можем да мислим за отделния човек като за вътрешно действаща общност и съответно за общността като за индивид. Пърс и неговата приятелка Уебли, които си разменят мисли по този въпрос в началото на XX в., смятат, че идентичността на индивида се очертава на основата на различни негови страни, без да се свежда трайно до никоя от тях. Същевременно поради социалния опит на времето и лични предпочитания те насочват описанието на вътрешния диалогичен свят на човека към определени страни на социалността, а други оставят в сянка. Естествено придобиват превес „аз - ти“ отношението, ситуацията, която наричаме днес „лице в лице“, раздвояването на субекта на разбиращ и разбираен, както и отношението „свръх-аз-аз“, използвано и от фройдовата психоанализа в онези години.

При наличието на по-комплексен модел за човешко общество днес разбираме, че тезата на Пърс за диалогичната човешка личност с вътрешно проявена

общностна природа не отчита диалектиката на обществото като йерархическа структура и като общност на равни индивиди. Именно този пункт допуска уточнения.

Първото от тях се отнася до представянето на обществената йерархия във вътрешния свят на човека. В структурата на личността тя има траен аналог във вертикалното отношение между „аз“ и „свръх-аз“. Вътрешният „свръх-аз“ може да бъде бог, герой, бащата, да приема вид на различни идеални „аз“, между другото да бъде и празното когнитивно „аз“ за разбиране, противопоставено на пълното конкретно „аз“. Знак за принадлежност към по-висшето и по-силното, „свръх-аз“-ът бележи във вътрешния свят на човека и голямата група от хора. И при традиционните, и при съвременните условия на живот големите групи от хора се идентифицират чрез фигури на високи персонажи, представители на групата. Реални водачи, мито логически персонажи или и двете едновременно, те са възплътени символи, външно реализирани „свръх-аз“-ове. С отнасяне към тях малките „аз“ трансцендират към по-голямото „аз“ на групата по подобен начин, както малкото „аз“ се издига към вътрешното „свръх-аз“ в отделния човек. „Свръх-аз“-ът е вътрешен герой, който влиза в сложни знакови отношения с високите персонажи, произведени от обществената йерархия. В духа на Пърсовата аналогия между индивид и общност твърдим, че и вътрешното индивидуално, и външното колективно идентифициране се занимават с един вид усилване на отделния човек чрез повдигане в степен.

Идеите за йерархия, подчинение и власт организират и представата на Фройд за семейството. На основата на идеологията на затвореността той свързва ставането на индивида, зависим йерархически от бащата, с история, конструирана като подобна зависимост във времето - на настоящето от миналото на примордиално събитие. Вертикалният вектор е основното отношение и в малката социална група на семейството, и вътре в личността. Съвсем правилно Фройд разбира личностното развитие като неконфликтен преход от малката семейна към голямата обществена йерархия. Въпросът е, че те са постоянно в знакови отношения и не само следват във времето, а се представят и едновременно както във вътрешната структура на личността, така и в социалната вертикална структура. В подобна знакова зависимост влизат и двете процедури за осигуряване на идентичност - индивидуалната история за фаталните отношения с бащата и майката и колективната история за потресаващите събития, сполитащи героя, представител на човешката група.

От друга страна, вертикалният вектор на отношението „свръх-аз-аз“ в структурата на личността постоянно се поставя под въпрос от намесата на ситуацията „аз-ти“, от протичащото успоредно с йерархичните отношения попадане на индивида в минималната общност на „аз“ и другия, който се заговаря като равен различен. Негов аналог във вътрешния свят на индивида е хоризонталният вектор на „аз“, който говори като равен със себе си. Той лесно става вертикален, както и външно обичаният друг лесно се превръща в по-високо стоящ. Тази структура поражда сложната семиотична ситуация на любовта, при която влюбеният изпада в натрапчиво интерпретиране на сложно възплътения знак на обичания. На хоризонталния и вертикалния вариант на тази „лице в лице“ ситуация отговарят двата вида любов, които обсъждат Пърс и Уелби в

споменатата преписка - отвореното обичане на другото в другия като равен и любовта притежание, основана на идеологията на затворената общност и йерархията.

При това моделиране на отворената към външния социален свят личност нито Пърс, нито Бахтин, нито френските феноменолози от втората половина на ХХ в., които вървят в стъпките на Пърсовата концепция за личност, обръщат достатъчно внимание на равнинното отношение на индивида с много индивиди като него. И Джордж Мийд, който е между малцината, занимавали се с това отношение, като говори, че „себе си“ е представителят на общността в „аз“-а, не разграничава йерархичната от комунистната страна в човешката общност и не дискутира същественото за разбирането на индивида участие в много и различни общности, чиито характеристики се преплитат в собствената идентичност. Това се отнася и за Пол Рикъор, другия голям философ, занимавал се с въпроса по-късно. Едновременното участие на индивида в преплитащи се в собствената идентичност принадлежности към „ние“, станало по-забележимо днес след включването на милиони хора в по-конкретно социално съществуване и увеличаваща се информационна подвижност, е вторият пункт, в който си позволявам уточнения в Пърсовата диалогична концепция за личността. То засяга идеята за „диалог“. Социалният диалог, който се визира в Пърсовата концепция, от съвременна гледна точка е нещо по-широко - интерактивност, способност за участие в много диалози и много дейности едновременно. Но така или иначе в съвременната социална среда човешкото същество попада в голям брой „ние“-ситуации, участва в разни видове „ние“ не само на естествени, но и на временни, работни и идеални общности. Това попадане води и до интериоризиране на предикатите им, до изпълване на „аз“ с един вид съдържание. Като участва в много видове „ние“, „аз“-ът възприема по един или друг начин конкретните им ценности и визии за свят.

Процедурата на това възприемане има базисно различен характер, ако външните „ние“ са отворени или затворени общности. Лесното влизане и излизане от различни „ние“-среди естествено води до това, субектът да възприема предикатите им като нещо относително. Отвореното участие в класа „българин“ би означавало някой да се усеща българин в определено отношение, докато затвореното би придало изключителен характер на тази принадлежност и би произвело идеология, чието последствие би било той да се усеща българин по природа, т. е. винаги и във всяко отношение. Дали става едното или другото, се определя не само от средата, но и от собствената азова дейност. Определен „ние“ клас може да е реално отворен, но някой да го затваря и да му произвежда идеология.

Проблемът възниква в съвременната европейска среда, която покрай регламентите за колективна нагласа предполага, че индивидът гради сам собствената си идентичност, като осмисля външното разнообразие от съдържания, връзки и отношения. Същото се отнася не само до оформянето на страната на „себе си“, ако употребим термина на Мийд, на съдържанията на общностната ни принадлежност, но и до нагласата към опита на собственото „аз“, до начина, по който някой произвежда своята лична история. Оттук и двете възможности - идентичността може да се изгражда гъвкаво и ситуативно, като се съчетават

предикатите на различни „ние“-класове и се използват модулно различни моменти от собствената история, но тя може да се гради и просто, като се предпочита маркерът на ригидната принадлежност към едно „ние“ или на едно примордиално събитие от собствената история.

Или, ако проблемът е осъзнаването на сложното отношение на различните принадлежности, които могат да се преплитат в структурата на „аз“-а и недопускането тази сложност да бъде отгласната от съзнанието в пораждащото проблеми несъзнато и на свой ред осъзнаването, че собствената история не е организирана от едно, а от много събития, задачата би се изразявала в избягване на личността от затворен тип, при която съзнатата сфера се свежда до твърда роля, противопоставена на масивното несъзнато от недопуснати в съзнанието други роли, и стремеж към личността от отворен тип с гъвкава модулна ролевоост и постоянен обмен между съзнато и несъзнато, осигуряващи приспособимост към различни жизнени ситуации в променящите се условия на живот.

Така представената доразработваща идея на Пърс вътрешна структура на човешката личност подчертава едни страни от виртуалната личност на съвременния човек и оставя други в сянка. Тя има характер и на нещо желано, което може да прерасне в проект за действие. Днешният европейски живот с модулен и многоролев характер изглежда естествена среда за реализирането на този проект. Но връзката на индивидите с тази среда не е гаранция, че те ще се оформят като отворени личности. Индивидите могат да са в конфликт със средата, да са изостанали от съвременното ѝ състояние или да са я надхвърлили. Голямата среда е мрежа от разнообразни среди, всяка от които е по-реална от нея. Индивидите пребивават в тях. Оттук и необходимостта да ги наблюдаваме.

Разбирането за университет на тази основа.

Голямата европейска среда отдавна е развила по-съзнателната форма на общество в умален вид, получила името университет. На въпроса какво представлява университетът може да се отговаря исторически с внимание към следващи във времето институции за получаване на висше образование, както и феноменологично с интерес към трайната форма налице в тях. Несъмнено по-ефективно разбиране се постига при съчетаването на историческо и феноменологическо подхождане. Както добре личи от стила на изследванията в хуманитарната област, балансът между тях остава все още непостигнат. Основната причина е във флуидността на двата подхода. Историята е достатъчно субективна, на свой ред и феноменологията се провежда с различна степен на обхватност и дълбочина.

С оглед на избраната тема ще се опра на подобна като развитата по-горе за личността феноменологична парадигма. Тя ще конструира университета като динамичен предмет, ще го разбира като среда, общност и голям субект, реализиращи цели и свързани с външна среда, общности и външни субекти. Очевидно този предмет ще бъде по-широк от университета в двоен смисъл - ще обхваща и други подобни предмети ще фиксира не само действителни, но и възможни за реализиране проявления на университетската институция. Или, ако се изразим в терминологията на Пърс, така очертеният предмет ще се държи като динамичен интерпретант, ще предлага не само разбиране, но ще насочва и към

проектиране, а отгук и към създаване на нов университет.

Според тази феноменологична парадигма университетът е „ние“-среда за осъществяване на общност с определен субект. Университетът е реална, но и идеална среда за движения - действия. Като казвам действия, имам предвид претърпяване и съзнателно предизвикване на промени в университетската общност вътре в средата, както и отнасянето ѝ към външната среда с оглед на определени цели. Университетът е и нещо множествено - мрежа от по-малки реални и идеални „ние“-среди, по-малки общностни и индивидуални субекти. В тази мрежа се осъществява голям брой движения и действия. Те всички са ситуации на протичане и промяна.

Университетът е малко общество, маргинално спрямо голямото, затова и служещо му като идеал, що се отнася до култивирането на нещо ново и различно. Същевременно малкото общество на университета има основния белег на голямото общество, развива вертикални и хоризонтални отношения, общност е с вертикално разположени нива и власти, но и мрежа от хоризонтално устроени общности на равноправни субекти. В първоначалния средновековен етап на развитие думата „университет“ означава именно общност на динамично съотнасящите се общности на професорите и студентите. В съвременния университет общностите са повече и деленията не са здраво фиксирани. Основната причина е нарасналата инициативност на отделните индивиди за самостоятелно постигане на свои цели. С оглед на тези цели те също се сдружават, пораждат нови малки „ние“-среди и нови субекти. Университетът е ситуация рамка за голям брой конкретни ситуации на по-малки ставания.

Ситуация трябва да се разбира и в семиотичен смисъл. Участващите в една или друга общност на университетския живот субекти в хода на своето участие се означават по друг начин. Движението им в мрежата от университетски среди ги заставя да усвоят техниката на съотнасянето без криза. Така те придобиват гъвкавост и интерактивна модулна нагласа, набират компетентност за справяне с подобни бъдещи ситуации в голямата външна среда, за условията на която се подготвят.

Към подобна нагласа води и актът на университетското обучение. То се свежда до придобиване на опит за справяне и участие в следните три ситуации. Първата е индивидуалното разбиране и проектиране, втората - сдружаването с други, включването в общност, а третата - управляването и самоуправляването. Задължителен момент и в трите ситуации е, че те налагат на субекта един вид справяне със съчетаването на свое и чуждо в ходове от различавания и интегрирания с оглед на някаква промяна и постигане на определена цел. Тези умения се стимулират както от отворената учебна система от преплитачи се програми, които налагат избор и постоянно се усъвършенстват с оглед на променящите се нужди и условия за живот във външната среда, така и от интерактивния начин на преподаване, от добрата обмяна между старо безспорно знание, нови факти, изследване и експерименти, от допълването на възпроизвеждане и въобразяване.

Така или иначе, университетът и личността могат да се разбират като аналогични отворени системи. Отворени означава, че са субекти, настроени към разбиране на външната среда, че са автореферентни и че са в процес на постоянно ставане и обмен. На свой ред, бидейки нещо процесно, те могат да се представят като влизащи в отношение помежду си текстове. В университетската среда хипертекст се формират

текстовете на личностната идентичност на участващите индивиди, но и университетската среда зависи от техните текстове и постоянно се нагласява към тях чрез посредничеството на текстовете на по-малките общностни субекти в университета. По подобен начин чрез посредничеството на други текстове университетът се отнася към външната текстова среда. Както малките университетски среди са подчинени на университетската структура, но и не съвпадат с нея, така и самият университет е в по-голямата среда, но и извън нея, отнася се и към нещо по-голямо. Това позволява по-малкото да бъде по-силно в някакво отношение и да служи за идеал на по-голямото.

Представената платформа за разбирането на университет не може да има стабилен вид. И този, както и всеки друг вариант на излагането ѝ, е контекстуално зависим от конкретна ситуация. Каквото и усилие да положи, едва ли ще осъзна конкретната ситуация, която насочва мисленето ми в момента. Отгук и убедителността на Пърсовия прагматически критерий за истина. Истинността на едно твърдение се определя от целта, която постигаме чрез него. Така и представената платформа е зависима от проекта, в който би прераснала. Разбира се, тя може да се подобри и не-прагматично. Добре би било, ако пунктовете ѝ, които визират реални положения, се подкрепят с исторически материал. Могат да се подчертаят по-добре и пунктовете на идеалното и възможното да се реализира. За това съществува обичайна, утвърдена в практиката на хуманитарното мислене процедура. Достатъчно е да развием споменатата в началото двоична схема и да противопоставим предложената платформа за университет, способстващ за формирането на съвременна интерактивна личност, на типа университет с преувеличено отрицателно качество.

Ето как би изглеждала тази схема от два типа университет с различна постановка за личност, разположени в привидно историческо следване, но всъщност противопоставени ценностно един на друг. Първият следва принципа на затворената йерархическа система като организация и система от знания, които предлага. Според организиращата го скрита антропология човешкият свят е йерархична среда за издигане и напредване, а знанието е разковниче за постигане на успех в тази насока от един индивид с капацитет за възпроизвеждане, вреждане и подчинение. Склонна към отхвърляне на разнообразието на различни „ние“-среди, тази университетска среда подтиква към затворени идеологии и идентичности от немодулен тип. В нея се цени затвореният в себе си оригинален индивид, противопоставен на другите, на света и обществото. Отгук и последието, че в този тип университет, а и в така разбирания свят, редът се поставя под въпрос само с ерупцията на празника или бунта. Което означава, че хипертекстовете на университета и обществото не са работещ коефициент в текста на индивида, а нещо друго, което се приема или отхвърля.

Вторият университетски тип, аналогичен на развитата по-горе феноменологична парадигма, следва принципите на разгърнатото съвременно общество с хармонично съчетани затворени и отворени среди за общуване, които способстват за това, свободата да се усвоява не като изключителност, както е при първия тип, а като набор от умения за ползване на конкретни свободи. Подобен университет моделира вътрешното изграждане на участващите в него личности със сложната си структура от оформени, но същевременно отворени една към

друга среди, и с наличието на гъвкави правила за преход. Подвижни отворени субекти, тези участници се занимават с текста на своята идентичност, на който хипертекстът на университета е работещ коефициент. Реалното им движение в средата на университета и вътрешното им движение в текста на постоянно правената собствена личност опират до двете аналогични умения - за неконфликтно и некризисно включване и напускане на „ние“-среди и за справяне с техните предикати при граденето на текста на собствената идентичност.

Съвременната световна практика осъществява страни на този проект. Но, така или иначе, той не е осъществен, нито може да се осъществи докрай. Затова и продължава да бъде динамичен интерпретант, ако продължим да използваме добрия термин на Пърс. Като свързва университетската среда, системата на висше образование и формирането на личността, този интерпретант проектира попадането в отношение на все още несвързаните страни на университета като вертикално-хоризонтална структура от „ние“-ситуации, като структура от програми, която позволява комбинации, и като личностна структура на обучители и обучавани, които правят текстовете на своята идентичност по аналогия на хипертекста на университета. Преминаването от една в друга „ние“-среда в реалните съвременни университети не е просто аналогично на преминаването от една към друга програма, курс и теория, и на свой ред на постоянното конвертиране на своето „аз“, на което са изложени участниците в университетския живот. Тези преминавания предстои да се доведат до по-висока степен на свързаност посредством проектите, които биха се развили на ос новата на подобен интерпретант.

Така че, разработвайки темата за отношението на университет и личност, като следвам линията на Пърсовата прагматика, предлагам не описание на нещо съществуващо, а само идея за проект, в който също като в идеята на Пърс за диалогичната личност реалността и идеалът са по някакъв начин смесени. Въпросът е да се заложи на идеала, който има шанс да се превърне в реалност.